

Дејан Петровић
Милена Станојевић
Филозофски факултет у Београду

УДК: 316.255(497.11)
Прегледни рад
Примљен: 1. 10. 2012.

МИРКО КОСИЋ – ЈЕДНА ЗАБОРАВЉЕНА СОЦИОЛОГИЈА

*Једно од најважнијих имена српске социологије у периоду између два светска рата свакако је Мирко Косић. Међутим, за велики део савремене социолошке научне заједнице у оквиру Србије овај аутор, који је иза себе оставио низ научних радова и један уџбеник социологије, остао је непознаница. Треба још споменути и **Друштвени живот**, један од првих часописа за друштвене науке у Србији, који је Косић основао и уређивао. У датом контексту, овим прилогом се настоје, у кратким цртама, приказати становишта поменутог социолога о предмету, циљевима и методу социологије као посебне друштвене науке. Поред наведеног, посебан нагласак биће стављен на Косићеву оштру критику марксизма и ауторову везу са Недићевим режимом, а у циљу приказивања фактора који су допринели занемаривању његовог рада у оквиру домаће социологије након Другог светског рата, а самим тим и постепеном заборавау Мирка Косића.*

Кључне речи: Мирко Косић, часопис „Друштвени живот“, предмет социологије

Увод

Опште место у савременој социолошкој теорији представља схватање да делање друштвених актера може имати ефекте који, у већој или мањој мери, одступају од планираних, услед деловања друштвених фактора који нису узимани у обзир или једноставно нису били познати овим актерима, а релевантних за дато друштвено делање (Sztompka, 1994). Пример описаних ненамераваних последица друштвеног делања представља иницијатива Српског социолошког друштва, од марта ове године, да се установи годишња награда за најбољу књигу из области социологије која би понела име Мирка Косића. Иако је основна намера била да се на овај начин социолошка научна заједница афирмише у јавности, уз истовремено јачање професионалне свести социолога у Србији,¹ ова иницијатива је проузроковала оштру полемику, како у стручној, тако и у широј јавности.

¹ Више о овоме погледати на сајту Српског социолошког друштва, односно на интернет-адреси: http://www.ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=231:2012-03-10-19-59-18&catid=35:2011-12-11-16-36-13&Itemid=41.

Како је процес производње научног знања неодвојив од друштвено-историјског контекста у којем оно настаје (Mannheim, 1954; Кун, 1974; Бирешев, 2007), неопходно је нешто рећи о поменутој полемици, с обзиром на то да главни предмет овог рада представља научни и политички ангажман Мирка Косића. Текст Тодора Куљића под насловом „Ризична награда“,² објављен 6. марта текуће године, у *Политици*, отпочео је поменутој полемику. У овом тексту Куљић износи мишљење да евентуално установљење награде која би носила Косићево име представља покушај рехабилитације осведоченог квислинга, који може имати озбиљне друштвене импликације.

Након поменутог текста уследиле су реакције Јована Пејина³ и Јовице Тркуље,⁴ такође објављене у *Политици*, којима су поменути аутори покушали, мање или више успешно, да стану у одбрану Косића, потенцирајући његове антитоталитарне ставове (Пејин) или вредности научног рада (Тркуља). На Скупштини Српског социолошког друштва, одржаној 18. марта, након бурне дискусије је одлучено да награда за најбољу књигу из области социологије заиста буде установљена, али под називом „Војин Милић“,⁵ односно по имену великана српске социологије о чијем доприносу развоју социологије постоји консензус у домаћој социолошкој (научној) заједници.

Иако поменута одлука представља солмонско решење, након чега је уследила стабилизација односа унутар социолошке заједнице, отворено је важно питање односа домаће социологије према својој историји. Осмишљавање традиције (Hobsbawm, 1983) предузето од стране социолошког струковног удружења унутар Србије, које је, на трагу Хобсбаумових [Eric Hobsbawm] разматрања, требало да пружи основу групне интеграције, у центар пажње је довело заборављеног социолога чији је друштвено-политички ангажман био, најблаже речено, контраверзан. Шта чинити са оваквим академским „врућим кромпиром“?

Роберт Конел [Robert Connell] је у свом одличном тексту *Зашто је класична теорија класична?* [Why is Classical Theory Classical?] изнео тврдњу да се „социолошки канон“, односно издвајање Вебера [Max Weber], Диркема [Emile Durkheim] и Маркса [Karl Marx] као „очева социо-

² Текст је могуће наћи на сајту *Политике*, односно на интернет-адреси: <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Rizicna-nagrada.lt.html>.

³ Текст је у PDF-формату доступан на интернет-адреси: <http://www.ssd.org.rs/images/stories/politika.pdf>.

⁴ Текст је могуће наћи на сајту *Политике*, односно на интернет-адреси: <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Poziv-na-dijalog-o-Kosicu.lt.html>.

⁵ Записник са редовне годишње Скупштине Српског социолошког друштва доступан је на интернет-адреси: http://www.ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=242:2012-03-29-19-47-45&catid=38:2011-12-11-16-37-51&Itemid=53.

логије“ и сврставање њихових пробраних текстова у корпус „класичних теорија“, јавља као настојање усмерено ка „прекривању“ империјалистичког дискурса и отвореног расизма карактеристичног за социологију у формативном периоду. Тако, мере метропола усмерене ка ефикаснијој контроли и експлоатацији колонија, формираних под значајним утицајем знања произведеног у оквиру младе науке о друштву, гурнуте су у други план помоћу дискурса у којем се о социологији говори као науци која настаје услед тежњи за разумевањем процеса индустријализације, урбанизације и демократизације кроз које пролазе западноевропска друштва током XIX века (Connell, 1997). Конел на овај начин показује да су проблематични моменти у историји социологије препуштени забору кроз канонизацију једног броја мислилаца и њихових дела.

Да ли је овакав модел прихватљив и за српску социологију? Треба ли домаћа социологија једноставно да све што је неугодно за њу препусти забору? Заборав или игнорисање не представљају решење, услед увек присутне вероватноће да се поново појаве исти или слични проблеми унутар социолошке заједнице. Историја једне дисциплине не сме имати непознанице или табу-теме, о којима се не говори и за које се претпоставља да ће саме од себе нестати. Ово је нарочито важно за формирање будућих генерација социолога, који треба да буду свесни целовите историје своје дисциплине, без обзира на то колико су неки догађаји неугодни.

Случај Мирка Косића је у овом контексту изузетно важан. Чињенице говоре да је Косић представљао важну личност у међуратној социологији, чијој је институционализацији допринео оснивањем часописа *Друштвени живот*. Са друге стране, за време немачке окупације обављао је дужност заменика гувернера Српске народне банке за време владе Милана Недића. Ове две сфере Косићеве делатности не треба раздвајати. Разлог томе јесте што у својим политичким активностима он није иступао само као приватно лице, већ и као социолог и професор Правног факултета у Суботици.

У овом контексту треба додати и Косићеве текстове писане у емиграцији у којима се осврће на догађаје у периоду од 25. 3. до 27. 3. 1941. Овде се пре свега мисли на текстове *Је ли 27. март 1941. плаћен?* и *Гробари Југославије – ко је „дрско лагао“?*, у којима Косић негативно говори о поменутих догађајима уз напомену да су војни пуч извршили масони, уз подршку Велике Британије (Пејин, 2003). Јасно је да оваква виђења историје, испуњена различитим конспирацијама, имају мало тога заједничког са науком.

Из досадашњег излагања је могуће наслутити циљ овог текста. Питање које се изнова јављало у горе описаној полемици „Ко је Мирко Косић?“ овим разматрањем ће добити још један одговор. Тако, овим текстом се настоји приказати Косићев социолошки и друштвено-политички

ангажман, при чему наредне странице треба посматрати као покушај да се, колико је то могуће, осветле поједине „сенке прошлости“ домаће социологије. О томе која је „нулта тачка“ историје социологије у Србији овде неће бити речи. Исказано нешто другачије, без обзира на важност питања када почиње социологија у Србији⁶ и различитим виђењима историје дисциплине која одатле произлазе, услед настојања да се у што је могуће већој мери одржи концизност излагања, осим ове узгредне напомене, у даљем тексту неће бити пружен додатни простор.

Пре него што се пређе на приказ Косићевих становишта о стању и проблемима опште социологије, још једном треба напоменути да, насупрот текстовима у којима је више пута помињана полемика одређена, научна и политичка делатност Мирка Косића морају бити посматрани заједно. Наглашавање само једне сфере деловања, јасно, доводи до непотпуног приказа. Ипак, чини се да је опасније потенцирање само научног ангажмана поменутог социолога услед ослобађања од одговорности за поступке унутар јавне сфере, што имплицира поменут приступ изучавању ове историјске личности. Додуше, наведеним делатностима биће посвећена пажња у два засебна одељка, при чему је поменуто одвајање извршено у аналитичке сврхе и зарад лакше прегледности излагања.

О социологији Мирка Косића и доприносу институционализацији дисциплине

У претходном одељку је речено да Мирко Косић представља заборављеног социолога који долази у центар пажње социолошке и шире јавности посредством полемике која се највећим делом водила на страницама *Политике* и тицала се лика и дела овог социолога. То да је Косић заузимао једно од најистакнутијих места у српској социологији између два рата не представља новину (Митровић, 1982; Куљић, 2009). Такође, није тешко идентификовати факторе који су водили његовом заборавању.

Са једне стране, као одлучујући фактор је могуће издвојити Косићево обављање функције заменика гувернера Српске народне банке у периоду 1941–1944. године. Крајем рата емигрира у Швајцарску, где и умире 1956. године (у Лугану). Јасно је да у послератној социологији, која свој живот поново отпочиње 1959. године на Филозофском факултету у Београду, није било места за Недићевог вицегувернера и представника

⁶ Године 1959, са оснивањем Одељења за социологију на Филозофском факултету у Београду; 1935. године, када отпочиње настава социологије на Правном факултету у Београду; 1912, са изласком првог представљања социологије као посебне научне дисциплине у *Летопису Матице српске*; и тако даље.

српске послератне емиграције. Са друге стране, његов изразито критичан став према марксизму и марксистичкој социологији, који је често прелазило границе научности (Митровић, 1982), највероватније би онемогућио иоле значајнији утицај на послератну социологију, чак и да није био повезан са Недићевим режимом.

Било како било, пре него што се настави са приказом Косићевог доприноса институционализацији социологије у међуратном периоду и његових становишта о стању и проблемима социологије као посебне друштвене науке, треба још нешто пажње посветити биографији поменутог социолога.⁷

Мирко Косић је рођен 27. марта 1892. године у (Великој) Кикинди. Учествује као добровољац српске војске у Првом светском рату. Током 1914. и 1915. служи у одељењу за спољну пропаганду при српској војсци, да би након повлачења војске преко Албаније отпутовао у Швајцарску, где докторира 1917. године (у Цириху). Наслов дисертације, коју брани на економско-политичким наукама, гласи *Социолошке основе ограничења рађања*. Поред социологије, студирао је још право, економију и политичке науке у Стразбуру, Минхену, Женеви и Цириху код Г. Ф. Кнапа [G. F. Knapp], Г. Зимела [G. Simmel], Ф. Брентана [F. Brentano] и Л. фон Визеа [L. von Wiese]. Као што ће се описивати у наставку, утицај немачких формалиста Зимела и нарочито Фон Визеа на Косића показале се као пресудан за његова становишта о социологији као посебној друштвеној науци.

Након рата, убрзо по повратку у Србију, заједно са Ђорђем Тасићем и Федором Никићем оснива часопис *Друштвени живот*, у склопу ширих настојања усмерених ка оснивању Социолошког друштва. Иако поменута настојања нису уродила плодом, током 1920. и 1921. године у Београду из штампе излазе четири броја часописа, а 1930. у Новом Саду штампана су још два броја *Друштвеног живота*, као резултат Косићеве самосталне издавачке активности.⁸ Године 1920. Косић бива изабран за доцента политичке економије на Правном факултету у Суботици, који је у то време био у саставу Универзитета у Београду (Митровић, 1982). Две године касније је изабран за ванредног професора статистике, привредне и социјалне политике у Љубљани, да би најзад 1925. године био изабран за редовног професора националне економије у Суботици.

⁷ Биографија Мирка Косића је доступна на следећој интернет-адреси: http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=107:-18921956&catid=49:2011-12-11-16-56-29&Itemid=61. Треба нагласити да се добар део текста који се тиче Косићевог живота заснива на подацима који се могу наћи на наведеној интернет-адреси.

⁸ Више о настојањима усмереним ка оснивању Социолошког друштва, као и о часопису *Друштвени живот*, погледати на интернет-адреси: http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=168:-1920-1921&catid=55:-1918-1941&Itemid=64.

Током целокупне своје академске каријере није предавао ни на једном од факултета у Београду. Разлоге за изостанак наименовања у Београду треба тражити у његовој личности. Федор Никић га описује као ерудиту и способног научника, али истовремено и изузетно сујетног и претенциозног човека,⁹ иако се ни Косић није превише либио да демонстрира описане особине у својим радовима. Тако је, на пример, у тексту *Савремена општа социологија* на више места изузетно негативно приказано високо образовање у Србији (Косић, 2007).

Аутор великог броја научних текстова и књига, међу којима, свакако, треба издвојити први уџбеник из социологије у Србији, под називом *Увод у општу социологију*, који је изашао из штампе 1934. године. Ваннаучне активности Мирка Косића у периоду између два рата обухватају чланство у Главном одбору Радикалне странке, као и вршење дужности генералног секретара Индустријске и трговачке коморе у Новом Саду у периоду од 1925–1931. године и помоћника министра за трговину и индустрију током 1926. и 1927. године.

Друштвени живот представља важан допринос институционализацији социологије у међуратном периоду. *Друштвени живот – социјални научни часопис за политику, економију, законодавство и социјалне науке*, како гласи пун назив часописа (Митровић, 1982), представљао је, као што је већ речено, део ширег и прилично амбициозног пројекта оснивања Социолошког друштва. Оснивачи часописа, Косић као главни уредник и финансијер, члан уредништва Ђорђе Тасић и секретар редакције Федор Никић, планирали су да излазак првог броја прати и оснивање Друштва. Поред изучавања српског друштва као главног задатка овог стручног удружења, планирано је и објављивање дела домаћих и страних друштвених научника у склопу едиције „Библиотека Социолошког друштва“. Но, услед наименовања Тасића и Косића на места доцента на Правном факултету у Суботици, тешкоћа везаних за добијање простора за рад Друштва, проузрокованих бркањем социологије и социјализма од стране тадашње власти, и тешке сарадње са Косићем, чему је највише допринела његова одбојна личност, часопис остаје једини део првобитне замисли који је дошао до своје реализације.¹⁰

Није тешко претпоставити да је Косић, као главни уредник и финансијер часописа, највише утицао на рад *Друштвеног живота*, те да је његово чланство у Радикалној странци и неповерљивост власти према социологији допринело томе да се путем поменутог часописа покуша

⁹ Такође доступно на интернет-адреси наведеној у претходној фусноти.

¹⁰ Као извор су коришћени подаци доступни на интернет-адреси: http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=168:-1920-1921&catid=55:-1918-1941&Itemid=64.

оповргнути марксизам са становишта грађанске социологије и економије (Митровић, 1982).

Што се тиче социологије Мирка Косића, утицај поменутих формалиста је неоспоран. Он одбацује могућност да целокупно друштво представља предмет социологије као посебне друштвене науке. Поменути став гради кроз критику Диркема и његове перцепције друштва као стварности *sui generis* као основног епистемолошког постулата. Директну последицу оваквог приступа проучавању друштвене стварности, према Косићевом мишљењу, чини склизнуће социологије у метафизику обоготвореног бића „друштва“, при чему друштвена стварност може постојати искључиво као спољна у односу на појединца и самим тим, њему наметнута. Отуда основни методолошки постулат „посматрати друштвене чињенице као ствари“, иако логички доследан с обзиром на постојање друштва као стварности *sui generis*, јесте суштински погрешан, јер искључује појединца и унутарње психичке процесе као делатне факторе у стварању друштвене стварности (Косић, 2007).

Предмет социологије јесу друштвени облици, односно друштвене форме које настају путем интеракција појединаца. На овај начин, кроз проучавање друштвених форми или, још тачније, на трагу Фон Визеа, друштвених односа, социологија у своје проучавање друштвене стварности укључује и појединца. Појединац мора бити место на којем почиње и завршава се било које социолошко изучавање друштвеног живота, закључује Косић. У том контексту, изузетно је плодан теоријски систем Фон Визеа, а нарочито његова класификација друштвених односа, као темељ Визеове релационистичке социологије. Тако се у основи друштвености налазе основни процеси приближавања и удаљавања, односно приближавања и одбијања између појединаца који воде настанку различитих друштвених творевина, као што су маса, породица, црква, држава, сталез, класа и тако даље (Косић, 2007).

Научно знање мора бити резултат дедуктивног метода, при чему даља разрада Визеовог теоријског система представља солидну основу истраживања, која би успела да превазиђе недостатке диркемовског друштвеног мистицизма, са једне стране, и психологизма и емпирицизма у који често запада америчка социологија тога доба, са друге (Косић, 2007).

На крају треба додати да су од Косићевих становишта о предмету и методу социологије, који не излазе из граница формализма, далеко занимљивија његова перцепција проблема који спречавају бржи развој социологије. Својим залагањем за превазилажење дихотомија, номинализма и реализма, субјективизма и објективизма, као и нужности обједињавања микро- и макроанализе у социолошким истраживањима, Косић је у доброј мери антиципирао синтетичке тенденције у социологији које су наступиле крајем XX века.

Као што је показао овај одељак, социологија Мирка Косића је данас једноставно превазиђена. Међутим, антмарксизам, који је карактерисао његове радове,¹¹ био би довољан да се не нађе међу „класицима српске социологије“ чак и да није било Косићевог политичког ангажмана за време Другог светског рата. О поменутом ангажману ће бити више речи у наредном одељку, а овде ће се још само изнети запажање да су у српској, односно југословенској социологији након Другог светског рата деловали механизми слични онима који су описани у Конеловом тексту, где су неугодне чињенице, а са њима и Косић, препуштени забраву.

Политичка улога Мирка Косића

Предлог да награда за најбољу књигу из области социологије, на иницијативу Српског социолошког друштва, носи назив „Мирко Косић“ подсетила је академску социолошку заједницу на питање: „Ко је био Мирко Косић?“ У академској социолошкој заједници Косић се помиње као један од најзначајнијих и најобразованијих социолога између два светска рата (Митровић, 1982; Тркуља, 2012; Куљић, 2010). У претходном одељку приказана је његова научна делатност и допринос који је дао развоју српске социологије. Међутим, због његове изузетно контроверзног политичко-друштвеног ангажмана у одељку који следи, неопходно је приказати и „несрећну политичку звезду“ (<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Poziv-na-dijalog-o-Kosicu.lt.html>, 10. 7. 2012.) Мирка Косића.

Још на почетку текста истакнут је значај познавања историје социолошке дисциплине и важност незанемаривања проблематичних аспеката исте. У ту сврху, у кратким цртама, приказаћемо становиште Милована Митровића о проблемима предратне југословенске социологије и приказати фазе развоја социолошке мисли.

Говорећи о проблемима предратне југословенске социологије, Милован Митровић наводи да су социјални политички покрети и странке показивали интерес за социолошке проблеме због: потребе теоријског осмишљавања својих схватања, потребе за теоријским неутрализовањем противника као и потребе за нормативним регулисањем друштвених односа. Значајно за нашу тему и даљу анализу јесте следећи преглед развоја социјалистичке мисли и социологије. Митровић у том оквиру пише о развоју марксистичких концепција код нас, о католичкој социологији,

¹¹ У прегледу стања опште социологије из тридесетих година прошлог века марксизам успутно помиње само на пар места, док Франкфуртску школу, која је у Немачкој деловала у периоду 1923–1933. године, не помиње ни на једном месту у одељку који се бави немачком социологијом. Више о томе погледати у: Косић, Мирко (2007), „Савремена општа социологија“, *Журнал за социологију*, бр. 5, јесен 2007, стр. 193–291.

о социолошким схватањима и идеологијама сељачког и земљорадничког покрета, али и о фашизму и југословенској социологији (Митровић, 1982).

У контексту везе фашизма и југословенске социологије Митровић, осим католичког социолога Ј. Шчетинца и контроверзног Мирка Кус-Николајева, међу предратним интелектуалцима који су показивали симпатије за фашизам помиње и Мирка Косића. С друге стране, аутор подсећа на Божицара Адију, Едварда Кардеља и Веселина Маслешу у контексту марксистичке критике нацизма и фашизма (Митровић, 1982).

У погледу довођења у везу српског социолога Мирка Косића и фашизма академска јавност се поделила на оне који су истицали да је због идеолошких спорова неоправдано занемарен његов допринос домаћој социологији и да га треба чувати од заборавља, с обзиром на чињеницу да је Косић био врло цењен у међународним и домаћим круговима (Тркуља); и на оне који су подсећали и упозоравали на, пре свега, Косићеву квислиншку активност (Куљић). Наиме, у периоду од 1941. до 1944. Косић је био заменик гувернера Српске народне банке и један од водећих Недићевих финансијских стручњака. После Другог светског рата живео је у емиграцији у Швајцарској. Умро је у Лугану 1956. У емигрантским полемикама истицао је да је за време окупације многе спасавао и да је био „дражиновац“ (<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Rizicna-nagrada.lt.html>, 26. 6. 2012).

Довођење у везу југословенске социологије са фашизмом свакако завређује нашу даљу пажњу и анализу. У књизи *Савременици фашизма* Оливера Милосављевић настојала је да открије перцепцију фашизма од стране његових савременика, у жељи да прикаже колико се њихова слика фашизма као савремености, без знања о збивањима која ће тек уследити, разликовала од слике фашизма као прошлости која је присутна данас (Милосављевић, 2010: 7). Ауторка се бавила анализом политичких и идеолошких ставова интелектуалне елите који се односио на анализу, разумевање и тумачење идеологије и праксе система у Немачкој успостављеног 1933. године доласком националсоцијализма на власт (Милосављевић, 2010: 15).

У погледу политичке улоге Мирка Косића не постоји сагласност у стручној јавности. С једне стране, Косић се помиње као социолог који је гајио симпатије према фашизму (Митровић, 1982), док постоје интерпретатори који приказују Косића као противника тоталитарних режима, једнако нацистичког, фашистичког и комунистичког (Пејин). У том контексту, а за разумевање политичке делатности Мирка Косића, значајне су његове перцепције фашизма (Косић, 1933), националсоцијализма (Косић, 1933), социологије рата (Милосављевић, 2010) као и његово виђење војног пуча од 27. марта 1941.

Косић је изворе фашизма проналазио у „националистичком империјализму пренасељене земље, ускраћене у подели колонија за своју експанзију, као и у борбеном синдикализму, који је одбацио либерално-демократске методе парламентаризма и успоставио идеологију „ауторитативне премоћи борбених елита“. Фашизам је, по његовом мишљењу, настао као реакција припадника средњег сталежа „на класно идеалисање, скоро самообожавање пролетерске масе у марксистичким сферама“. Сматрао је да је Мусолини налазио инспирацију у учењима Ничеа о „нат човеку“, учењима Сорела о значају воље бојовних елита, учењу Парета о „вечном социолошком закону да од квалитета вођства елите зависи судба целине“ и учењу Лебона о „ниском моралном и интелектуалном нивоу гомиле“ (Косић, 1933: 18, 19).

Мирко Косић је оцењивао да је основа „ауторитативно-корпоративистичке“ конструкције италијанског фашизма антидемократска, антикласна и националносолидаристичка. Држава, нација и партија чине јединство, при чему је нација духовна творевина у сталном процесу изградњавања, а не природна датост, као код немачких расиста, док је партија „со Нације, свесни и једино позвани носилац национално-државне политике“, она је „више биће историјске стварности“, којој су подређени појединци и групе. Захваљујући својим доприносима у остваривању духовног јединства италијанске нације, али и у исушивању мочвара, сузбијању маларије, изградњи путева, сузбијању корупције, искорењивању мафије, фашизам је обезбедио Италији углед међу великим силама „какав није никада имала“ (Косић, 1933: 19).

Косић је сматрао да немачки националсоцијализам представља смесу предратног пангерманског расизма и пруског милитаризма „са послератним бољшевичким и фашистичким елементима“. Слично као и бољшевизам и фашизам, и националсоцијализам ствара „тоталитарну државу“ која не трпи одступања од званичних образаца. Аутор је закључивао да „и када се дивимо огромној моралној мобилизацији немачке Нације у национал-социјалистичком режиму, не можемо а да се не упитамо: да ли не доноси човечанству то укрштање бољшевизма и фашизма више опасности у будућности него оба његова идејна сродника заједно“ (Косић, 1933: 22–26).

Разлике између фашизма и бољшевизма, по Косићевом мишљењу, проистичале су из другачијег идејно-историјског порекла, различитог етничког карактера њихових носилаца, различитих социјалних структура и културног ступња друштава у којима су се јављали. Косић је закључивао да су „експерименти бољшевика, фашиста и национал-социјалиста, Рузвелта и тежње енглеских лабуриста“ пролазне појаве великог процеса превирања у тражењу новог реда, јер се старо предратно доба „никада неће вратити“ (Косић, 1933: 28, 29).

Косићева анализа је у великој мери противречна. На појединим местима упозорава на опасност фашизма и националсоцијализма, али с друге стране, наслућују се и дивљења и симпатије аутора према истим. Треба имати у виду да је књига *Бољшевизам, фашизам и националсоцијализам*, написана 1933. године. Друштвено-политички ангажман Мирка Косића у оквиру квинслишке владе наступа каснијих година – у периоду од 1941. до 1944. године, када, као што је наведено, обавља функцију заменика гувернера Српске народне банке и једног од водећих Недићевих финансијских стручњака.

С обзиром на то да се у овом одељку бавимо политичком улогом Мирка Косића, корисно је напоменути и Косићево становиште о социологији рата. Мирко Косић је 1935. године навео неколико теза о узроцима ратних сукоба. Прва теза је о борбености као природној диспозицији човека који није потпуно разумно биће, што чини да у међуљудским односима дејствују и инстинкти. Ипак, по Косићевом мишљењу, сама борбеност није довољна за ратовање. Друга теза се састоји се у означавању основних разлика у менталитету појединих народа које могу бити узрок сукоба, као и разлике „у физичком типу појединих народа“, која доводи до „расне мржње“ и, посредно, до рата.

Трећа теза садржи демографско објашњење ратних узрока у вези са размножавањем становништва, јер је на делу различит прираштај код разних народа, што производи и различити притисак на њихов животни простор. Наговештавајући велику опасност од јачања фашистичких тенденција које прете да изазову светски рат, сматрао је да су три главна извора рата у том тренутку Јапан, Италија и Немачка. У њима је изражен снажан процес размножавања, који се потенцира и вештачким путем, а постоји и расистичко-милитаристички менталитет, који се народима улива кроз уверење да имају већу вредност од других (Милосављевић, 2010: 540).

За анализу политичке улоге Мирка Косића значајно је његово виђење војног пуча 27. марта 1941. Професорка Милосављевић упозорава да са аспекта потреба савремене идеологије, у Другом светском рату, ништа није било онако како би данашњи тумачи желели да је било. Незадовољни што је било другачије, објашњења проналазе углавном у разним нивоима „завера“, било комунистичких, коминтерновских, ватиканских, черчилловских, стаљиновских (најмање хитлеровских), а 27. март 1941.¹² „није требало да се деси, већ је требало остати у систему

¹² Војни пуч 27. марта 1941. извела је завереничка група високих официра Југословенске војске, на челу са бригадним генералом Војног ваздухопловства Боривојем Мирковићем, збацивши с власти трочлано краљевско намесништво, кнеза Павла Карађорђевића, др Раденка Станковића, др Иву Перовића, владу Драгише Цветковића и Владка

Тројног пакта, да није требало пружати отпор Хитлеру, већ сарађивати са њим, да није требало 'поигравати' се са антифашизмом, већ седети код куће и чекати савезнике који ће донети слободу..." (Милосављевић, 2010: 10). Мирко Косић, тада професор универзитета и политичар, био је сведок времена када је изведен пуч, а своје перцепције догађаја изнео је у две полемике објављене 1950. и 1951. године, поводом десетогодишњице револуције: *Је ли 27. март 1941. плаћен?* и *Гробари Југославије – ко је „дрско лагао“?*

Мирко Косић негативно гледа на поменути догађај, а као последице пуча дела официра београдског гарнизона наводи: Априлски рат 1941. године, окупацију Југославије, уништавање и депортацију српског народа, грађански рат са свим последицама победе комуниста кроз федерално-конфедерални систем уређења државе с крајњим последицама распада државе 1991. године, доминацију Европске уније, односно НАТО-а над Србијом и српским народом (Пејин, 2003: 1)

Мирко Косић био је дубоко убеђен да су масони, уз помоћ Велике Британије, „гурнули“ Југославију у рат. Овакви његови ставови утицали су да се догађај постави у динамични јавни дискурс у српским емигрантским круговима. Следио је напад на ставове Мирка Косића у *Американском Србобрану* и *Прогласу Југословенског народног одбора* из Лондона поводом десетогодишњице пуча. На овај напад Мирко Косић одговорио је брошуром *Гробари Југославије. Ко је дрско лагао? Око 27. марта 1941.* (Пејин, 2003: 1).

Косић је војни пуч 27. марта 1941. описивао као дело завере једне групе престоницких официра, обичан официрски пуч завереничке клике, режиран споља како би се изменила спољна политика земље, а не њен економски, социјални, политички и морални поредак. Одбацио је став да је пуч био народни устанак и израз народне воље (Пејин, 2003: 4, 5).¹³

У погледу политичке улоге Мирка Косића приказано је у кратким цртама његово виђење фашизма, националсоцијализма, социологије рата, перципирање 27. марта 1941. Међутим, оно што за крај треба нагласити, а што се сматра врло проблематичним јесте следеће: Мирко Косић је био заменик гувернера у Недићевој влади у периоду од 1941. до 1944. У том периоду је Ђорђе Тасић био заточен у Бањичком логору (од јануара

Мачека, која је два дана раније, 25. марта 1941, потписала протокол у Бечу о приступању Краљевине Југославије Тројном пакту.

¹³ Треба имати у виду да приказ Косићевог виђења 27. марта 1941. (Пејин, 2003) излази из оквира научне и вредносно неутралне анализе догађаја. Међутим, с обзиром на то да се овај одељак бави друштвено-политичким ангажманом Мирка Косића, а како се стално преплитање идеологије и науке намеће као тема рада, сматрало се корисним да се у кратким цртама прикажу и сегменти текста историчара Јована Пејина.

1943), где је и стрељан (августа 1944).¹⁴ Могућност да је Мирко Косић знао о стрељању свог колеге а да ништа није предузео тим поводом додатно проблематизује политички ангажман Мирка Косића.

Закључак

У раду су аутори настојали да понуде одговор на нимало једноставно питање: „Ко је био Мирко Косић?“ У самом уводу дат је осврт на расправу актуелну у оквиру социолошке заједнице у марту месецу, 2012. године, поводом иницијативе Српског социолошког друштва да се успостави награда за најбољу књигу у области социологије која би носила назив „Мирко Косић“. Овакав увод био је неопходан како би читалац био упознат са врло динамичним дискурсом који прати лик и дело овог аутора.

Поменута полемика подсетила је социолошку заједницу на бројне проблематичне аспекте историје саме дисциплине и отворила питања о односу идеологије и науке. Тема која је „најављена“ још у самом наслову јесте питање заборављања. Да ли социологија треба да препусти забораву личности контроверзних биографија? Како би домаћа социологија требало да се постави према проблематичним догађајима који су део њене историје?

Имајући у виду сложеност теме, раду се приступило тако што се приказала улога Мирка Косића, кроз његов научни, али и друштвено-политички ангажман. У две одвојене целине настојала се показати улога Мирка Косића, с једне стране, као социолога који је дао несумњив допринос развоју и институционализацији домаће социологије, али се и желело, с друге стране, да се упозори на његову контроверзну политичку улогу коју је играо као заменик гувернера у Недићевој влади. Премда су поменута поглавља у раду представљена одвојено, ради боље прегледности, аутори упозоравају на негативне импликације уколико би у академском и јавном дискурсу била приказана само једна од сфера деловања Мирка Косића.

У поглављу које се бави научним ангажманом аутора, Мирко Косић је представљен као један од најзначајнијих и најобразованијих социолога између два светска рата (Митровић, 1982; Тркуља, 2012; Кулић, 2010). Поменуте су његове заслуге у институционализацији социологије као науке, с обзиром на околност да је био један од оснивача часописа *Друштвени живот* и аутор првог уџбеника из социологије у Србији: *Увод у општу социологију* (Митровић, 1982). Приказана су Косићева становишта о предмету и методу социологије која су у великој мери

¹⁴ http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=106:-1892-1943&catid=49:2011-12-11-16-56-29

обликована утицајем немачких формалиста Зимела и Фон Визеа, али и његовим изразито критичним ставом према марксизму и марксистичкој социологији (Косић, 2007).

Међутим, поред заслуга Мирка Косића за развој и институционализацију социологије, његово име помиње се и у контексту везе фашизма и југословенске социологије (Митровић, 1982). Његов контроверзни друштвено-политички ангажман „захтевао“ је од аутора текста да прикаже и политичку улогу Мирка Косића. У том контексту је у кратким цртама представљено његово виђење фашизма (Косић, 1933), националсоцијализма (Косић, 1933), социологије рата (Милосављевић, 2010), као и виђење 27. марта 1941. (Пејин, 2003).

Да ли су се аутори, кроз наведена поглавља, приближили одговору на питање: „Ко је био Мирко Косић?“ Један рад је недовољан да се осветле сви аспекти лика и дела неког аутора. Осветљена су само нека од подручја Косићеве „заборављене социологије“. Али и проблематична подручја дисциплине! Веза социологије и фашизма не би смела остати у сенци и препуштена заборава, ма колико тема била комплексна, а поједини догађаји неугодни. Свака динамична јавна расправа отвара нова питања и поглавља о самој дисциплини и њеној историји, а трагање за одговорима на иста представља изазов и императив социолошке заједнице. Јавна расправа о Мирку Косићу свакако је неопходна како за академску, тако и за ширу јавност, како се не би заборавиле његове заслуге као социолога, али и како се не би сметнуо с ума његов ангажман који је практиковао као друштвено и политички активан учесник.

Релевантне интернет-адресе

http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=107:-18921956&catid=49:2011-12-11-16-56-29&Itemid=61

http://ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=168:-1920-1921&catid=55:-1918-1941&Itemid=64

<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Poziv-na-dijalog-o-Kosicu.lt.html>

<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Rizicna-nagrada.lt.html>

<http://www.ssd.org.rs/images/stories/politika.pdf>

http://www.ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=231:2012-03-10-19-59-18&catid=35:2011-12-11-16-36-13&Itemid=41

http://www.ssd.org.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=242:2012-03-29-19-47-45&catid=38:2011-12-11-16-37-51&Itemid=53

Литература

- Бирешев, Ана (2007) „За једну науку о научном пољу“, *Филозофија и друштво*, бр. 3, стр. 199–236.
- Connell, Robert W. (1997) „Why Is Classical Theory Classical?“, *The American Journal of Sociology*, Vol. 102, No. 6, pp. 1511–1557.
- Hobsbawm, Eric (1983) „Introduction: Inventing Traditions“, in: *The Invention of Tradition*, ed. by E. Hobsbawm and T. Ranger, Cambridge: University Press, pp. 1–15.
- Косић, Мирко (1933) *Большевизам, фашизам и национал-социјализам*, Чачак – наведено према: Милосављевић (2010).
- Косић, Мирко (2007) „Савремена општа социологија“, *Журнал за социологију*, бр. 5, јесен 2007, стр. 193–291.
- Куљић, Тодор (2009) „Социолошке генерације – хипотетички упоредни оквир“, *Социологија*, Vol. LI, no. 1, стр. 55–64.
- Кун, Томас (1974) *Структура научних револуција*, Београд: Нолит.
- Mannheim, Karl (1954) *Ideology and Utopia*, London: Routledge and Kegan Paul LTD.
- Митровић, Милован (1982) *Југословенска предратна социологија*, Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије.
- Милосављевић, Оливера (2010) *Савременици фашизма*, Хелсиншки одбор за људска права, Загорац, Београд.
- Пејин, Јован (2003) „Јавни став др Мирка Косића, народног посланика и првака Народне радикалне странке о 27. марту 1941. године“, *Округли сто 27. март 1941: Кнез Павле у вихорима европске политике* (Београд, 25–27. III 2003).
- Sztompka, Piotr (1994) *Sociology of Social Change*, Oxford & Cambridge: Blackwell.

Слика 1. Мирко Косић (сликано 1926). Извор: Архив Југославије

Слика 2. Мирко Косић, на цртежу из средине двадесетих. Извор: Архив Југославије

Dejan Petrović
Milena Stanojević
Faculty of Philosophy, Belgrade

S u m m a r y

Mirko Kosić – A Forgotten Sociology

Mirko Kosić was one of the most prominent scholars of the Serbian sociological scene during the time of peace, in-between two world wars. But for the sociological scholars' community of contemporary Serbia, this sociologist, who published a great number of scientific articles, as well as a textbook for sociology, is rather unrecognized, and most of the scholars are not familiar with his name and work. It should be noted that Kosić was the one who established and worked as the editor-in-chief of the *Social Life* – one of the first social science journals in Serbia. In this context, the aim of the text is to illuminate the author's theoretical and methodological standpoint and his opinion on sociology as an independent social science, as well as to define the goals of sociology in the light of Mirko Kosić's work. This text will also focus on the Kosić's strong critique of Marxism, and his relations to Nedić's regime, with the main goal to understand the fact that his work was neglected by the national sociological community after the World War Two, and how it came to be that today his work is still neglected and not recognized.

Key words: Mirko Kosić, journal "Social Life", the subject of sociology